

Др Ивана СТЕВАНОВИЋ*

Оригинални научни рад

НОРМАТИВНИ ОКВИР И АДЕКВАТНОСТ РЕАКЦИЈЕ НА КРИМИНАЛИТЕТ МАЛОЛЕТНИКА

Апстракт. Основно питање које се и осамнаест година после ступања на снагу Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица поставља научној и стручној јавности јесте: шта се дешава са применом овога закона у пракси и да ли је постојећи нормативни оквир адекватан у односу на структуру и динамику малолетничког криминалитета? Теоретичари и практичари су изrekli бројне оцене о самом законском тексту, међутим оно што можемо запазити да и након осамнаест година од почетка примене закона имамо отворена питања, преваходно два: 1) да ли ће поједина законодавна решења и даље остати "само мртво слово на папиру", јер до данашњих дана нису створени услови за њихову примену у пракси, односно 2) да ли су институције и професионалци овлашћени за поступање спремни да свеобухватно примене законске одредбе? Одговор на ова два питања је од изузетног значаја, имајући у виду најављену законодавну реформу. И зато, пре било какве одлуке, мишљења је ауторка, неопходно је успоставити дијалог на највишем политичком нивоу и уз подршку науке и професионалаца из система социјалне и здравствене заштите, образовања и правосуђа отворити дискусију која ће у обзир узети све чиниоце. Такође, ауторка у раду инсистира, да сваки захтев за јачањем репресије у овој области, што укључује и снижавање старосне границе, мора да се заснива на јаким доказима, анализи званичних статистичких података и редовним емпијским истраживањима која треба да дају одговор шта се оваквим решењима губи, односно добија, пре свега у односу на "евентуално" ширење малолетничког кривичног права и на популацију испод 14 година, а све уз поштовање стандарда (међународних и регионалних) који морају бити поштовани.

Кључне речи: нормативни оквир, кретање, структура, криминалитет малолетника, реакција.

1. Увод

Када кривична дела чине лица која припадају најмлађим представницима друштва - државе, то увек изазива далеко већу пажњу и сматра се посебним друштвеним проблемом, односно проблемом у правном систему који је као такав увек у "фокусу",

* Др Ивана Стевановић, ivanacpd@gmail.com, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4588-3447> Рад представља резултат ангажовања ауторке у складу са Планом и програмом рада Института за криминолошка и социолошка истраживања за 2024. годину (на основу Уговора бр. 451-03-66/2024-03/200039) са Министарством науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије. Виши научни сарадник, директорка Института за криминолошка и социолошка истраживања у Београду.

почев од новинских наслова посвећених конкретним случајевима, до спровођења бројних социолошких, криминолошких, психолошких и других истраживања феномена делинквенције малолетника (Шкулић & Стевановић, 2024, 213). Са друге стране, логично је да друштво у целини, као и правни системи поклањају посебну пажњу малолетничкој делинквенцији, јер су њене последице, дугорочно посматрано, потенцијално веома тешке, често и без обзира на тежину кривичног дела о којем се ради у неком конкретном случају. У наведеном лежи и одговор зашто се посебна пажња поклања малолетним учиниоцима и зашто је њихов положај у кривичном праву другачији од положаја одраслих јер не постоји друштво које није заинтересовано за очување одређених вредности. Имајући наведено у виду све државе посебну пажњу поклањају успостављању адекватне реакције на друштвено неприхватљиво понашање које се огледа у чињењу казних дела малолетних учинилаца. Стога се проналазе нова средства, уводе се нове мере, доносе се нова законодавна решења. Поставља се и једно од најважнијих питања које лице треба сматрати малолетником у кривичном праву. Одговор на ово питање је једно од најтежих и најнеразрешенијих проблема, јер пред законодавца поставља неопходност одговора на питање у ком то добу дете (људско биће) достиже такав степен зрелости да може "примити" на себе одговорност за своје радње или нерадње (Перић & Милошевић & Стевановић, 2008, 9-11). Одговором на ово питање долази се и до одговора на које се то особе могу примењивати посебне одредбе, другачије од оних које се примењују на пунолетне, које се огледају у одређеним моделима кривичноправне реакције на криминалитет малолетника. У основи, у теоријском смислу, као и у пракси (која се огледа у одређеним законодавним решењима), најзаступљенија су два модела као врста одговора на малолетничку делинквенцију и криминалитет малолетника: 1) заштитнички модел и 2) правосудни модел. Други модели само представљају одговарајућа одступања од ових основних модела, односно они се испољавају као њихова надградња и модификација (Шкулић, 2011, 108-109; Шкулић & Стевановић, 2024, 211-213). Ипак, ни први ни други модел у чистом облику у новим условима друштвеног развоја нису погодни за примену (као уосталом ни било који други "чисти модел"), па стога државе траже компромисна решења, узимајући у обзир добре стране једног и других модела (Перић & Милошевић & Стевановић, 2008, 22).

Такав је случај и са нашим малолетничким кривичним правосуђем, односно материјалним и процесним кривичним правом Србије, које се примењује у односу на малолетне учиниоце кривичних дела. Према својим доминантним обележјима систем малолетничког правосуђа у Србији, односно поступак према малолетницима, као и систем кривичног санкционисања и примењивања других мера, представља одговарајућу *комбинацију заштитничког и правосудног модела*. Прецизније, према многим својим елементима, наш систем испољава врло значајне сличности са *модификованим правосудним моделом*, што је посебно упадљиво јер је поступак према малолетницима суштински устројен као кривични поступак, без обзира на то што се формално, односно терминолошки не обележава као "кривични", али уз читав низ одступања од класичних кривичнопроцесних правила (Шкулић & Стевановић, 2024, 212). Са друге стране, механизми за примену начела опортунитета кривичног гоњења су већ сами по себи израз принципа минималног интервенисања, што је основно обележје *модела минималне интервенције*, а када се кривично (не)гоњење малолетника, односно обустава претходно већ покренутог поступка према њему условљава испуњењем одређених обавеза које се тичу измирења са оштећеним, односно подразумевају тзв. поступак медијације, наш систем испољава елементе ресторативног правосуђа, одно-

сно ресторативног модела (Шкулић, 2015, 52). Све ове особености садржане су и *Закону о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица*¹ који је осамнаест година у примени.

Осамнаест година примене *Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица*, без иједне измене и допуне, доказ је једног успешног законодавног подухвата у кривичноправном систему и времену у коме је он изведен, 2005. године. Када је овај закон усвајан представљао је "пионирски" подухват успостављања јединственог система малолетничког кривичног правосуђа у складу са релевантним међународним стандардима тога времена, а који је уважавао и дотадашњи развој малолетничког кривичног права у Републици Србији. Поред тога, чињеница да је до данашњих дана закон опстао неизмењен, указала је и на значај флексибилности система малолетничког кривичног правосуђа у Републици Србији, а које је у пракси у великој мери успело да "премости" све проблеме које је са собом донело кашњење у његовом усклађивању са Уставом и другим законима, као и до данашњих дана, изостанак појединих подзаконских аката неопходних за пуну примену појединих законских института. Ипак, податак да су проблеми препознати у пракси, као и у бројним научним и стручним радовима и анализама, идентификовани већ након неколико иницијалних година "уходавања" система, указује да би релевантност одговора на криминалитет малолетника требала бити унапређена, како доношењем новог законског решења – новог закона, тако и његовом ефикаснијом применом у пракси (Стевановић, 2023, 83-84).

Посебно треба имати на уму да су међународни стандарди у овој области у последњих двадесет година достигли значајно виши ниво свеобухватности. Чињеница је и да до данашњих дана није дошло до усклађивања *Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица* са Уставом Републике Србије² и другим законима, као и да је изостанак појединих подзаконских аката неопходних за пуну примену појединих законских института, отворио важна питања доношења новог закона (Стевановић, 2023). Иначе, члановима 16. и 194. Устава Републике Србије предвиђено је да је Устав највиши правни акт Републике Србије и да сви закони и други општи акти донети у Републици Србији морају бити сагласни са Уставом, као и да потврђени међународни уговори и општеприхваћена правила међународног права представљају део правног поретка Републике Србије. Такође, Уставом је прописано да потврђени међународни уговори не смеју бити у супротности са Уставом, док закони и други општи акти донети у Републици Србији не смеју бити у супротности са потврђеним међународним уговорима и општеприхваћеним правилима међународног права. У пракси, ово значи да су на децу у контакту са законом, директно примењиве одредбе Устава, ратификованих међународних уговора закона и других општих аката Републике Србије. Полазећи од ове одредбе, а имајући у виду да је Република Србија ратификацијом Споразума о стабилизацији и придруживању³ преузела обавезу усаглашавања са релевантним стандардима; да је кроз процес приступних преговора са Европском унијом (првенствено у оквиру преговарачког поглавља 23) извршен висок степен конкретизације стандарда са којима је

¹ Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, "Службени гласник Републике Србије", бр. 85/2005.

² Устав Републике Србије, "Службени гласник Републике Србије", број 98/2006.

³ Види више на: <https://www.mei.gov.rs/srp/srbija-i-eu/sporazum-o-stabilizaciji-i-pridruzivanju/>, приступљено 27. јула 2024. године.

потребно извршити усаглашавање али и чињеницу да област права детета представља једно од поља са најбржим развојем међународних (како универзалних, тако и регионалних стандарда), намеће као неопходност убрзану нормативну активност у области која представља и предмет овог рада. Тачније и овај рад је један у низу покушаја одговора на питање у ком правцу треба усмерити будуће нормативне реформе које би дале адекватније одговоре на динамику и структуру малолетничког криминалитета у циљу његове превенције и сузбијања.

2. Структура и карактеристике малолетничког криминалитета

Последњих година у јавности је, не ретко, присутно уверење да је криминалитет малолетника у сталном порасту и да су његове последице све теже. Оваквом уверењу, доприносе и медији, који фокус искључиво стављају на бруталност и свирепост малолетних учиниоца, поготово у светлу њихове улоге у организованом криминалу (Николић-Ристановић, 2014, 240-245, Ћопић, 2023, 241). Међутим, ако анализирамо структуру и динамику овога типа криминалитета у Србији према званичној статистици, која превасходно бележи ативности органа овлашћених за превенцију и сузбијање криминалитета малолетних учиниоца кривичних дела, мишљења смо да регистровани криминалитет гледано у целини не показује карактеристике које би захтевале "драматичан заокрет" у деловању "субјеката формалне социјалне контроле" како то сматрају поједини теоретичари (Игњатовић, 2015, 34-35, Ћопић, 2023, 240-242), док други указују на мењање структуре малолетничког криминалитета у смислу вршења све више кривичних дела са елементом насиља, односно инсистира се на томе да ова врста криминалитета, од доминантно имовинског, што је била његова карактеристика осамдесетих година прошлог века, полако добија карактеристике насилног, па се неретко ова чињеница доводи и у везу и са потребом снижавања границе кривичне одговорности (Бајевић, 2023, 528-519; Бајевић, 2024, 91-94).

Иначе, за анализу динамике и структуре малолетничког криминалитета од изузетног је значаја дефинисати јасне и упоредиве индикаторе попут стопа малолетничког криминалитета (Стевановић, 2012, 51-52).⁴ Са друге стране, уколико посматрамо последњу деценију овога века, очигледни су трендови који се пре свега огледају, не у повећаном броју учињених кривичних дела (тако је нпр. у 2013. години према малолетним учиниоцима кривичних дела у Србији било поднето 3.844 кривичних пријава, а 2022. године 2.410, што је драстични пад али се ови бројеви морају посматрати у светлу односа стопе малолетничког криминалитета, као и његовог односа према стопи општег криминалитета), већ у промењеној структури кривичних дела учињених од стране малолетних учиниоца. Донекле изузетак од наведеног представља 2023. година. У 2023. години, према подацима Републичког завода за статистику, укупан број кривичних пријава према малолетним учиниоцима кривичних дела износио је 2.598 и већи је за 8% у односу на 2022. У 1.867 случајева тужилаштво за малолетнике је поднело захтев за покретање припремног поступка, а тај број је, у односу на претходну годину, већи за 15%, док је број малолетника којима су изречене кривичне санкције 1.454, што је, такође, веће за 20%. Међутим, уколико наведене податке, упоредимо са нпр. 2019. годином, можемо видети да су наве-

⁴ Стопа малолетних учиниоца кривичних дела којима је изречена нека од кривичних санкција на 100.000 дечије популације у држави којој се прати, или опште популације свих малолетних лица узрасне доби од четрнаесте до навршене 18 године живота.

дени бројеви знатно мањи у 2023. у односу на 2019. годину, и да трендове у динамици малолетничког криминалитета, не можемо тумачити искључиво у светлу односа 2022-2023. године (види Табелу 1.). Имајући наведено у виду, у овом раду, а ради попунијег сагледавања кретања ове појаве, дати су основни показатељи за период 2019–2023. године. Посебно желимо да укажемо, да наведене податке морамо анализирати и у светлу чињенице, да је цела планета од 2020. до 2021. године била под последицама изазваним пандемијом COVID вируса, да је велики део управо ове старосне групе био изолован, тј. да су социјални контакти били ограничени, што је било од утицаја и на број учињених кривичних дела од стране малолетника у том периоду, односно "преливању" активности надлежних органа које су уследиле након пандемије.

Табела 1. Малолетни учиноци кривичних дела, 2019–2023.

	Укупан број					Индекси				
	2019	2020	2021	2022	2023	$\frac{2020}{2019}$	$\frac{2021}{2020}$	$\frac{2022}{2021}$	$\frac{2023}{2022}$	$\frac{2023}{2019}$
Кривичне пријаве										
Укупно	2903	2524	2513	2410	2598	87	100	96	108	89
Поднет захтев за покретање припремног поступка										
Укупно	2002	1750	1749	1618	1867	87	100	93	115	93
Изречене кривичне санкције										
Укупно	1676	1239	1383	1213	1454	74	112	88	120	87

На основу званичних статистичких података, последњих година се запажа смањење, иначе доминантних имовинских кривичних дела осамдесетих и деведесетих година прошлог века, учињених од стране малолетника. Тако је у 2023. години поднето 1.010 кривичних пријава против имовине, што је 38,9% у односу на све поднете кривичне пријаве у датој години. Међутим и даље се као најзаступљеније кривично дело које чине малолетници појављује кривично дело крађе – у 385 случајева, а потом следе кривичне пријаве за кривично дело лаке телесне повреде у 293 случајева и кривично дело тешке крађе у 249 случајева (види Табелу 2). Даљом анализом података који су садржани у Табели 2. може се уочити делимични раст кривичних дела са елементима насиља у 2023. години, али увидом у структуру поднетих кривичних пријава, код нпр. кривичних дела против живота и тела, у посматраној години према малолетним учиниоцима кривичних дела може се видети да је поднето 403 кривичних пријава за кривична дела против живота и тела. Од 403 поднетих кривичних пријава према малолетницима у 293 случајева поднета је кривична пријава за лаку телесну повреду, 72 кривичне пријаве за тешку телесну повреду и 26 кривичне пријава за учествовање у тучи. У 2 случаја је поднета кривична пријава за учињено кривично дело убиства, у 4 за тешко убиство и једна кривична пријава за нехатно лишење живота, односно 5 кривичних пријава за угрожавање опасним оруђем при тучи и свађи. Из наведених података, и ако се ради о кривичним делима из главе Кривичног законика⁵ која изазивају изузетно интересовање јавности, готово $\frac{3}{4}$ поднетих

⁵ Кривични законик "Службени гласник Републике Србије", бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019.

кривичних пријава чине пријаве за кривично дело лака телесна повреда које можемо сврстати у групу кривичних дела са "мањом друштвеном опасношћу". Такође, у 2023. години, према званичним стистичким подацима поднето је и 358 кривичних пријава за кривична дела против јавног реда и мира, 61 кривична пријава за кривична дела против полне слободе, 64 кривичних пријава против безбедности јавног саобраћаја, 358 кривичних пријава против јавног реда и мира, као 243 кривичне пријаве за кривична дела против слободе и права човека и грађана (видети Табелу 2 и 3).

Табела 2. Малолетници – кривичне пријаве, према кривичном делу, 2023.

Кривична дела	Република Србија					
	укупно	Србија – север		Србија – југ		
		Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
Укупно	2598	130	727	810	931	...
Против живота и тела	403	10	108	137	148	...
Убиство	2	-	-	-	2	...
Тешко убиство	4	1	1	1	1	...
Нехатно лишење живота	1	1	-	-	-	...
Тешка телесна повреда	72	3	29	32	8	...
Лака телесна повреда	293	5	66	86	136	...
Учествовање у тучи	26	-	8	18	-	...
Угрожавање опасним оруђем при тучи и свађи	5	-	4	-	1	...
Против слобода и права човека и грађанина	234	9	69	47	109	...
Против части и угледа	49	-	2	5	42	...
Против полне слободе	61	7	16	19	19	...
Силовање	13	-	6	6	1	...
Обљуба над немоћним лицем	1	1	-	-	-	...
Обљуба са дететом	9	1	2	3	3	...
Недозвољене полне радње	8	3	1	2	2	...
Полно узнемиравање	5	1	1	-	3	...
Приказивање, прибављање и поседовање порнограф-	25	1	6	8	10	...

Златибор, 2024. године

ског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију						
Против брака и породице	76	8	23	21	24	...
Одузимање малолетног лица	2	-	-	2	-	...
Насиље у породици	74	8	23	19	24	...
Против имовине	1010	31	328	239	412	...
Крађа	385	17	125	91	152	...
Тешка крађа	249	3	94	57	95	...
Разбојништво	31	6	16	4	5	...
Утаја	23	-	4	6	13	...
Превара	16	-	7	7	2	...
Ситна крађа, утаја и превара	48	-	5	11	32	...
Одузимање туђе ствари	13	-	7	1	5	...
Уништење и оштећење туђе ствари	134	1	29	34	70	...
Неовлашћено коришћење туђег возила	89	4	30	24	31	...
Изнуда	19	-	11	4	4	...
Уцена	3	-	-	-	3	...
Против привреде	5	-	2	2	1	...
Против здравља људи	243	41	85	76	41	...
Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога	84	25	11	30	18	...
Неовлашћено држање опојних дрога	153	16	73	42	22	...
Омогућавање уживања опојних дрога	3	-	1	1	1	...
Производња и стављање у промет штодљивих производа	3	-	-	3	-	...
Против животне средине	18	-	8	3	7	...
Против опште сигурности људи и имовине	14	2	4	3	5	...
Против безбедности јавног саобраћаја	64	6	19	24	15	...
Угрожавање јавног саобраћаја	61	6	19	23	13	...
Угрожавање саобраћаја опасном радњом и опасним средством	3	-	-	1	2	...

LXIII Саветовање Српског удружења за кривичноправну теорију и праксу

Против уставног уређења и безбедности Реп. Србије	5	-	2	-	3	...
Изазивање националне, расне и верске мржње и нетрпељивости	5	-	2	-	3	...
Против државних органа	12	-	2	7	3	...
Против правосуђа	8	-	-	1	7	...
Против јавног реда и мира	358	14	48	204	92	...
Изазивање панике и нереда	16	4	2	5	5	...
Насилничко понашање	317	6	45	188	78	...
Насилничко понашање на спортској приредби	18	4	1	4	9	...
Недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја	6	-	-	6	-	...
Недозвољен прелаз државне границе и кријумчарење људи	1	-	-	1	-	...
Против правног саобраћаја	26	2	5	17	2	...
Остала кривична дела из посебних закона	12	-	6	5	1	...

Табела 3. Малолетници – кривичне пријаве, према кривичном делу, 2019–2023.

Кривична дела	2019		2020		2021		2022		2023	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Укупно	2903	100	2524	100	2513	100	2410	100	2598	100
Против живота и тела	440	15,2	349	13,8	349	13,9	360	14,9	403	15,5
Против слобода и права човека и грађанина	171	5,9	123	4,9	161	6,4	155	6,4	234	9,0
Против полне слободе	54	1,9	61	2,4	36	1,4	41	1,7	61	2,3
Против здравља људи	260	9,0	248	9,8	182	7,2	178	7,4	243	9,4
Против привреде	10	0,3	9	0,4	5	0,2	7	0,3	5	0,2
Против имовине	1321	45,5	1230	48,7	1263	50,3	1188	49,3	1010	38,9
Против безбедности јавног саобраћаја	43	1,5	43	1,7	50	2,0	57	2,4	64	2,5
Против јавног реда и мира	345	11,9	238	9,4	264	10,5	250	10,4	358	13,8
Остала кривична дела	259	8,9	223	8,8	203	8,1	174	7,2	220	8,5

Када податке о поднетим кривичним пријавама, упоредимо са подацима у односу на поднет предлог већу за изрицањем кривичне санкције од стране тужиоца за малолет-

нике, односно са подацима који се односе на изречене кривичне санкције малолетницима, запажамо оно што је деценијама својсвено систему малолетничког правосуђа у Републици Србија, а то је да од кривичне пријаве до "оптужења", тачније подношења захтева за покретање припремног поступка, како због примене начела опортунитета (са интервенцијом, применом васпитног налога или применом начела општег опортунитета),⁶ односно недостатка доказа, из година у годину бележе стабилне трендове (види: Табелу 4 и 5).

Табела 4. Малолетници – поднет предлог већу за изрицање кривичне санкције, према кривичном делу, 2019–2023.

Кривична дела	2019		2020		2021		2022		2023	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Укупно	2002	100	1750	100	1749	100	1618	100	1867	100
Против живота и тела	213	10,6	194	11,1	226	12,9	212	13,1	249	13,3
Против слобода и права човека и грађанина	54	2,7	72	4,1	55	3,1	76	4,7	95	5,1
Против полне слободе	40	2,0	27	1,5	36	2,1	30	1,9	56	3,0
Против здравља људи	357	17,8	355	20,3	265	15,2	248	15,3	306	16,4
Против привреде	9	0,4	9	0,5	3	0,2	4	0,2	14	0,7
Против имовине	897	44,8	784	44,8	803	45,9	683	42,2	785	42,0
Против безбедности јавног саобраћаја	30	1,5	25	1,4	41	2,3	37	2,3	35	1,9
Против јавног реда и мира	244	12,2	175	10,0	200	11,4	224	13,8	215	11,5
Остала кривична дела	158	7,9	109	6,2	120	6,9	104	6,4	112	6,0

Табела 5. Малолетници – изречене кривичне санкције, према кривичном делу, 2019–2023.

Кривична дела	2019		2020		2021		2022		2023	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Укупно	1676	100	1239	100	1383	100	1213	100	1454	100
Против живота и тела	172	10,3	151	12,2	181	13,1	178	14,7	210	14,4
Против слобода и права човека и грађанина	51	3,0	52	4,2	45	3,3	53	4,4	74	5,1
Против полне слободе	37	2,2	17	1,4	25	1,8	18	1,5	41	2,8
Против здравља људи	298	17,8	259	20,9	229	16,6	211	17,4	259	17,8
Против привреде	9	0,5	6	0,5	2	0,1	3	0,2	12	0,8

⁶ У 2023. години, према малолетним учиниоцима кривичних дела, примењени су васпитни налози: јавни тужилац за малолетнике је у 192 случаја применио васпитни налог, а у 83 случаја судија за малолетнике (члан 7 Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица).

Против имовине	763	45,5	543	43,8	635	45,9	506	41,7	583	40,1
Против безбедности јавног саобраћаја	24	1,4	15	1,2	32	2,3	31	2,6	25	1,7
Против јавног реда и мира	190	11,3	121	9,8	133	9,6	145	12,0	153	10,5
Остала кривична дела	132	7,9	75	6,1	101	7,3	68	5,6	97	6,7

И управо анализа ових података о динамици кретања броја поднетих кривичних пријава и изречених кривичних санкција према малолетницима говори о стабилним трендовима. Потпуно је разумљиво да је број изречених кривичних санкција далеко мањи него број поднетих кривичних пријава, као и да "осуде" које улазе у посматране године не морају да значе да су везане за пријаве из посматране године, имајући у виду трајање самога поступка. Наравно мишљења смо да је свака анализа потребна, као што је нужно сагледавање података заступљених у званичној статистици, али и урађеним анализама које дају могућност потпунијег сагледавања проблема. Наведено је од превасходног значаја јер у супротном имамо прихватање "искривљене слике" и од стране неких професионалаца, која је презентована у већини медија, а која једино доприноси ширењу "моралне панике" и захтевима искључиво усмерених у правцу јачања репресије. Имајући наведено у виду током 2021. и 2022. године истраживачки тим Института за криминолошка и социолошка истраживања спровео је свеобухватну анализу усклађености националног малолетничког кривичног законодавства са релевантним међународним стандардима који уређују положај малолетних лица као учинилаца, оштећених и сведока кривичних дела у кривичноправном систему (Колаковић-Бојовић М. & Стевановић, И. & Вукићевић, В, 2022). Поред тога, експертски тим је спровео упоредну анализу институционалног оквира у погледу могућих избора решења институционалне координације јавних политика у области правде по мери детета. Анализом институционалног оквира још једном је указано на потребу за јачањем капацитета и бољом координацијом рада на реформи малолетничког правосудја, а додатно у прилогу томе говори и значајан број и комплексност нормативних измена које произилазе из обавеза усклађивања са међународним стандардима у области права детета као и обавезе које произилазе из стратешких докумената који посебну пажњу посвећују правима детета попут Ревидираног Акционог плана за Поглавље 23.⁷

3. Садашње стање: посебно законодавство о малолетницима

Према *Закону о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица*, малолетни учинилац кривичних дела је: "лице које је у време извршења кривичних дела навршило четрнаест, а није навршило осамнаест година", такође Кривичним закоником у члану 4. ст. 3. предвиђено је да се кривичне санкције не могу изрећи лицу који у време када је дело учињено није навршило четрнаест година. Законодавац је те 2005. године следио традицију земаља бивше Југославије и најзаступљенија упоредно решења у земљама Европе, увео појам "зрелости" задржао као границу кривич-

⁷ Ревидирани Акциони план за Поглавље 23: <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/30402/revidirani-akcioni-plan-za-poglavlje-23-i-strategija-razvoja-pravosudja-za-period-2020-2025-22072020.php>, приступљено 27. јула 2024. године.

не одговорности 14 година која је у потпуности усклађена и са тренутно највишим међународним стандардима (Топић, 2023, 237-238).⁸

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица унео је у наш правни систем разноврсност, бројност и прилагођеност санкција и мера које се могу изрећи, односно применити према малолетним учиниоцима кривичних дела и јасно рефлектовани принцип који се огледа у примени начела опортунитета (општег и са интервенцијом) у смислу скретања кривичног поступка увек када је то могуће и наравно када су за то испуњени законски услови (Стевановић, 2022, 83-98). Наш законодавац дао је предност вансудским облицима интервенисања (Стевановић & Милошевић, 2006), а укључивање малолетника у кривичноправни систем, посебно изрицање заводских санкција (попут упућивања у васпитно-поправни дом или казне малолетничког затвора требало би да буде крајње средство у одговору државе на криминалитет малолетника.

У складу са законским решењима три врсте кривичних санкција се могу примењивати према малолетницима: у првом реду васпитне мере, затим казна малолетничког затвора и одређене мере безбедности (са изузетком вршења позива, делатности или дужности).

У складу са званичним статистичким подацима најзаступљенија кривична санкција јесте васпитна мера, а он што се примећује да у структури васпитних мера изречених малолетницима доминирају незаходске васпитне мере, односно мере упозоравања и усмеравања и појачаног надзора (види Табелу 6). Удео заводских васпитних мера се у периоду од 2019. до 2023. године кретао од 2,9 % до 1,5%, док је удео казне малолетничког затвора у посматраном периоду изузетно низак и кретао се од 0,2% до 0,3%.

Табела 6. Малолетници према изреченим кривичним санкцијама, 2019–2023.

	2019		2020		2021		2022		2023	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Укупно	1676	100	1239	100	1383	100	1213	100	1454	100
Млађи малолетници	673	40,2	474	38,3	527	38,1	473	39,0	589	40,5
Васпитне мере	673	40,2	474	38,3	527	38,1	473	39,0	589	40,5
Мере упозорења и усмеравања	325	19,4	282	22,8	226	16,3	228	18,8	285	19,6
Мере појачаног надзора	296	17,7	171	13,8	259	18,7	202	16,7	267	18,4
Заводске мере	52	3,1	21	1,7	42	3,0	43	3,5	37	2,5
Старији малолетници	1003	59,8	765	61,7	856	61,9	740	61,0	865	59,5
Малолетнички затвор	4	0,2	3	0,2	3	0,2	4	0,3	4	0,3
Преко 5 до 10 година	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Преко 2 до 5 година	1	0,1	1	0,1	0	0,0	1	0,1	3	0,2
Преко 6 месеци до 2 године	3	0,2	2	0,2	3	0,2	3	0,2	1	0,1
Васпитне мере	999	59,6	762	61,5	853	61,7	736	60,7	861	59,2
Мере упозорења и усмеравања	460	27,4	487	39,3	331	23,9	342	28,2	418	28,7
Мере појачаног надзора	491	29,3	256	20,7	470	34,0	357	29,4	421	29,0

⁸Види шире: Члан 40. Конвенција о правима детета (Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација 44/25), 1999; Општи коментар бр. 24(2019) о правима детета у систему правосуђа по мери детета којим се мења Општи коментар бр. 10(2007) (Committee on the Rights of the Child General Comment No. 24 (2019), replacing General Comment No. 10 (2007) on children's rights in juvenile justice, Geneva, 18 September 2019.

Заводске мере	48	2,9	19	1,5	52	3,8	37	3,1	22	1,5
---------------	----	-----	----	-----	----	-----	----	-----	----	-----

Међутим оно што је приметно у пракси је да и након осамнаест година примене закона још увек нису створени услови за извршење појединих васпитних мера попут васпитне мере упућивања у посебну установу за лечење и оспособљавање чије је оснивање неопходно, као и усклађивање законског решења са релевантним законским оквиром у области социјалне и здравствене заштите.⁹ Исто важи и за васпитну меру појачаног надзора у другој породици чије се изрицање бележи на нивоу "статистичке грешке" јер у пракси таквих породица нема и поред покушаја да се оне успоставе путем института специјализованог хранитељства и за децу у сукобу са законом (Стевановић & Вујић, 2018).

Практичари су небројано пута указивали и да је неопходно ојачати капацитете кривичног правосуђа запошљавањем психолога при свим вишим судовима чиме би се обезбедио виши ниво оспособљености и подршке правосудном систему у избору одговарајуће мере и санкције уз доследно поштовање принципа најбољег интереса детета и индивидуализације поступања у сваком конкретном случају.

Такође, неопходно је континуирано радити на унапређењу услова смештаја у установама у којима се примењују заводске санкције и на јачању капацитета у контексту професионалног оспособљавања и развијања практичних вештина и креативности малолетника, укључујући технолошко осавремењавање установа и подстицање дигиталне писмености. Важно је имати на уму да програми поступања и психо-социјалне подршке морају уважити и родну перспективу, поготово у установама где малолетници и малолетнице заједно извршавају одређене мере и санкције. Наведено се мора посебно имати у виду јер се последњих година бележи повећање стопе учешћа малолетница у малолетничком криминалитету (нарочито у 2019 и 2023. години у складу са званичним статистичким подацима), те неопходност да систем пружи адекватну подршку уважавајући родну перспективу (видети Табелу 7).

Табела 7. Малолетници – изречене кривичне санкције, према старости и полу, 2019–2023.

		2019		2020		2021		2022		2023	
		број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Укупно		1676	100	1239	100	1383	100	1213	100	1454	100
	Жене	158	100	106	100	121	100	119	100	141	100
14 година	Свега	299	17,8	188	15,2	224	16,2	188	15,5	242	16,6
	Жене	36	22,8	24	22,6	29	24,0	22	18,5	34	24,1
15	Свега	374	22,3	286	23,1	303	21,9	285	23,5	347	23,9
	Жене	38	24,1	25	23,6	29	24,0	32	26,9	31	22,0
16	Свега	487	29,1	392	31,6	408	29,5	349	28,8	431	29,6
	Жене	48	30,4	26	24,5	36	29,8	37	31,1	34	24,1
17 година	Свега	516	30,8	373	30,1	448	32,4	391	32,2	434	29,8
	Жене	36	22,8	31	29,2	27	22,3	28	23,5	42	29,8

⁹ Анализа утицаја примене Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица од 2006. до 2020. године (2021), стр. 56.

Такође, од изузетног значаја је измена нормативног оквира који се односи на постпенални прихват лица према којима су извршаване мере заводског карактера и казне малолетничког затвора. У том смислу неопходно је континуирано радити на развоју, примени и унапређењу програма припреме за отпуст малолетника, усмерених на образовање и професионално оспособљавање са циљем олакшаног запошљавања и самозапошљавања након отпуста из васпитно поправног дома или малолетничког затвора (Стевановић, 2020, 131-135).

4. Закључак

Основно питање које се и осамнаест година после ступања на снагу Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица поставља научној и стручној јавности јесте: шта се дешава са применом овога закона у пракси? Теоретичари и практичари су у протекле готово две деценије изrekli бројне оцене о самом законском тексту, међутим оно што можемо запазити да и након осамнаест година од почетка примене закона имамо отворена питања, превасходно два: 1) да ли ће поједина законодавна решења и даље остати "само мртво слово на папиру", јер до данашњих дана нису створени услови за њихову примену у пракси, односно 2) да ли су институције и професионалци овлашћени за поступање спремни да свеобухватно примене законске одредбе?

Одговор на ова два питања је од изузетног значаја, имајући у виду најављену законодавну реформу. Ауторка овога текста, је нажалост мање оптимистичан, у односу на време када је закон усвојен. Наведено из разлога јер и после осамнаест година од доношења закона "јачање система" које се огледа у проширивању систематизације радних места у појединим системима (превасходно правосудном и систему социјалне заштите) који су требали да "носе" овај закон у примени још увек није доведено до краја, као ни усвајање свих неопходних подзаконских аката.

Инсистирање на континуираној обуци и подршци професионалцима који закон примењују, као да губи дах. Министарство правде и друга ресорна министарства "пребацила су" Правосудној академији цели терет одговорности за спровођење програма предвиђених законом. Изузимајући, Министарство унутрашњих послова, до данашњег дана ни једно друго ресорно министарство није формирало посебне организационе јединице за ефикасно праћење функционисања система малолетничког правосуђа, што је неретко у пракси доводило до препуштања професионалаца самих себи, односно до непостојања јединственог система на целој територији Републике Србије.

Деловање Савета за праћење и унапређење рада органа кривичног поступка и узвршење кривичних санкција према малолетницима у великој мери је постало последњих година невидљиво за стручну и ширу друштвену јавност, а значај овога тела, како га је закон видео, је управо подношење иницијатива, предлога, мишљења и анализе које се односе на преступништво малолетника и кривичноправну заштиту малолетних лица.

Нажалост, трагични догађаји из маја 2023. године, који су се десили у Београду, у Основној школи "Владислав Рибникар", као и у Дубони и Малом Орашју, потресли су и узнемирили јавност у Србији, а једна од активности огледала се и у упућивање предлога Радној групи за измене и допуне Кривичног законика у смислу разматрања могућности снижавања границе кривичне одговорности малолетника са садашњих 14 година на 12

година. И као по правилу, питање снижавања старосне границе кривичне одговорности и поопштравања казнене политике, готово увек се актуализује након догађаја који потресу јавност, поготово када су њихови виновници деца и млади. То није случај само у Србији, већ у многим државама (Соковић, 2011, Николић-Ристановић, 2014, Ћопић, 2024). Мишљења смо да сваки захтев за јачањем репресије, што укључује и снижавање старосне границе, мора да се заснива на јаким доказима и редовним емпиријским истраживањима која треба да дају одговор шта се оваквим решењима губи односно добија, пре свега у односу на ширење малолетничког кривичног права и на популацију испод 14 година.

Делимо мишљење оних, да уместо јачања репресије много већу пажњу треба усмерити на јачању ресурса на развоју и пуној примени превентивних програма и деловања других система јер исхитрена решења могу да буду само контрапродуктивна. И зато, пре било какве одлуке у овом правцу неопходно је успоставити дијалог на највишем политичком нивоу и уз подршку професионалаца из система социјалне и здравствене заштите, образовања и правосуђа отворити дискусију која ће у обзир узети све чиниоце. Уједно, континуирано је потребно радити на сарадњи свих ресорних министарстава, локалних самоуправа и организација цивилног друштва с циљем организовања мреже ефикасних и одрживих услуга психо-социјалне подршке усмерену на ефикаснију реинтеграцију у заједницу и превенцију рецидивизма.

Лепа мисао да је *дете отац човека*, како то често истиче професор Шкулић, добро објашњава суштину одрастања и сазревања, али она указује и на опасност која настаје када правни систем не реагује сасвим адекватно на проблем малолетничке делинквенције, јер онда такво "дете" одраста у пунолетног и по друштво далеко опаснијег учиниоца кривичних дела (Шкулић, 2015, 66). И због наведеног и наше ново "кривично право за малолетнике" - материјално, процесно и извршно, мора да настоји да се оствари добар баланс између потребе да се задрже добра и у пракси проверена нормативна решења, а да у исто време отклони и неке очигледне пропусте и недостатке.

Литература

- Бајовић, В. 2023. "Криминалитет малолетника – о спуштању старосне границе кривичне одговорности", у: (ур.) Шкулић, М., Миљун, И., Шкундрић, А. *Раскрића међународног кривичног и кривичног права – реформа правосудних закона Републике Србије*, Зборник радова са међународне научне конференције Палић, 16-19 јун 2023. године, Удружење за међународно кривично право & Универзитет у Београду – Правни факултет.
- Бајовић, В. (2024) У прилог снижавања старосне границе кривичне одговорности – другачији поглед на "вечиту дилему", *Crimen*, br. 1. str. 82-104.
- Билтена Републичког завода за статистику, 2023. *Малолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2022 – Пријаве, оптужења и осуде*, Београд.
- Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, "Службени гласник Републике Србије", бр. 85/2005.
- Игњатовић, Ђ. 2015. "Криминалитет малолетника: стара тема и нове дилеме. стр. 19-37. у: Стевановић, И. (ур.) *Малолетници као учиниоци и жртве кривичних дела и прекршаја*, Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
- Карић, Т., Протић, С., Колаковић-Бојовић, М., Параушић, А., Дрндаревић, Н. *Анализе утицаја примене Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица у периоду од 2006. до 2020. године*, 2021. Београд: Организација за европску безбедност и сарадњу, Мисија у Србији & Институт за криминолошка и социолошка истраживања.

- Колаковић-Бојовић, М. & Стевановић, И. & Вукићевић, В. 2022. *Анализа нормативног и институционалног оквира области правосуђа по мери детета*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања (документ доступан на сајту Института: <http://institutec-sr.iksi.ac.rs/346>).
- *Конвенција о правима детета* (Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација 44/25), 1990.
- Кривични законик "Службени гласник Републике Србије", бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019.
- Николић-Ристановић, В. 2014. "Између идеологије и на доказима заснованих друштвених одговора на малолетничку делинквенцију", у: (Николић-Ристановић, В., Стевковић, Ј.) *Малолетничка делинквенција у свету и Србији: трендови и друштвени одговори*, Београд: Прометеј б Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију. стр. 239-248.
- Општи коментар бр. 24(2019) о правима детета у систему правосуђа по мери детета којим се мења Општи коментар бр. 10(2007) (*Committee on the Rights of the Child General Comment No. 24 (2019), replacing General Comment No. 10 (2007) on children's rights in juvenile justice, Geneva, 18 September 2019.*
- Перић, О., Милошевић, Н, Стевановић, И. 2008. *Покитика изрицања кривичних санкција према малолетницима у Србији*, Београд: Центар за мир и развој демократије.
- Саопштење Републичког завода за статистику, бр. 181, година LXXIV, 12.07.2024.
- Соковић, С. 2011. "Савремене глобалне тенденције у контроли криминалитета (карактеристике, перспективе и осврт на домаће политике), *Crimen*, бр. 2, стр. 212-226.
- Стевановић, И, Вујић, Н. 2018. "Малолетни учиниоци кривичних дела и алтернативне кривичне санкције", у: Бејатовић, С., Јовановић, И. (ур.) *Алтернативне кривичне санкције (регионална кривична законодавства)*, Београд: Мисија ОЕБС-а у Србији.
- Стевановић, И. 2006. "Нова законска решења о малолетницима: значај алтернатива институционалном третману (у светлу реинтеграције извршилаца и оснаживање жртве", *Темид*, бр. 1. година 9. стр. 61-61.
- Стевановић, И. 2012. "Кораци ка унапређењу система евиденције, прикуљања и праћење података од значаја за статистику у оквиру система малолетничког правосуђа у Републици Србији, *Темид*, бр. 3. година 15. стр. 49-65.
- Стевановић, И. 2020. *Изазови у постпеналном прихвату малолетних учинилаца кривичних дела у Србији*, Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
- Стевановић, И. 2022. "Ванинституционалне мере и други инструменти реакције на малолетничку делинквенцију и малолетничко кривично законодавство (испуњена очекивања или не). У: Турањанин, В. & Чворовић, Д. (ур.) *Ванинституционалне мере, поједностављене форме поступања и други кривичноправни инструменти реакције на криминалитет и позитивно законодавство (испуњена очекивања или не?)*, Златибор – Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу & INTERMEX, str. 83-98.
- Стевановић, И. 2023. "Доношење новог закона о малолетницима - неопходност или не", у: Турањанин, В. & Чворовић, Д. (ур.) *Две деценије реформе казненог законодавства*, Златибор – Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу & INTERMEX, str. 67-85.
- Ћопић, С. 2023. "Снижавање старосне границе кривичне одговорности: вечита дилема? *Crimen*, бр. 3, стр. 235-247.
- Устав Републике Србије, "Службени гласник Републике Србије", бр. 98/2006.
- Шкулић, М. 2011. *Малолетничко кривично право*, Правни факултет Универзитета у Београду & Јавно предузеће "Службени гласник".

- Шкулић, М. 2015. "Реформа малолетничког кривичног права у Србији". стр. 39-68. у: Стевановић, И. & Павићевић, О. 2015. *Малолетници као учиниоци кривичних дела и прекршаја*, Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
- Шкулић, М., Стевановић, И. 2024. "Основни облици кривичноправног реаговања на малолетничку делинквенцију у доктринарном и упоредноправном смислу", у: (ур.) Симовић, М., Грбић Павловић, Н., *Дјеца и малолетници као учиниоци и жртве кривичних дјела – законодавни и институционални одговор*, Вол. XV, Бања Лука 26-27 април 2024. године, Зборник радова са међународне научно-стручне конференције, Бања Лука: Министарство правде Републике Српске & Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу & Истраживачки центар Бања Лука.